

ПСИХОТЕРАПЕВТИЧНА ДІАГНОСТИКА В СТРУКТУРІ ОСВІТНІХ ПРОЕКТІВ

У статті розглядається структура первинного психотерапевтичного інтерв'ю, яке в свою чергу створює підґрунтя для діагностики особистісних та професійних зон Я-концепції особистості практичного психолога, котрий навчається у освітньому проекті. В рамках профвідбору кандидатів на освітній проект з психодинамічної інтегративної дитячо-юнацької психотерапії розглядається змістовна складова авторської психодіагностичної системи.

Ключові слова: Я-концепція, психодіагностична система, первинне інтерв'ю, психодинамічна інтегративна дитячо-юнацька психотерапія

Постановка проблеми. Значна кількість сучасних досліджень присвячена проблематиці професійної підготовки практичних психологів та психотерапевтів. Проте, знано менша увага приділена професійному відбору. Ефективність психокорекційної та психотерапевтичної здатності психолога-практика чи психотерапевта визначається через показники його психічного та фізичного здоров'я, адаптації в колективі, орієнтації на успіх та, відповідно, стимулювання його творчості, можливості реалізувати себе в професійному просторі, інакше кажучи, функція психолога-практика має розглядатися як завдання компенсації особистісних змістів, розвитку та гармонізації його професійної Я-концепції. Відповідно, постає питання про створення ефективної психодіагностичної системи відбору майбутніх психологів-психотерапевтів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню визначення професійних рис психолога у контексті формування програми профвідбору приділялось багато уваги у різний час та різних психологічних школах. Так, у професіограмі психолога, створеній ще в 20-ті роки ХХ ст. на підставі низки досліджень, було констатовано, що необхідними є наявність вербальних здібностей розуміти мову та володіти нею та психоспективних здібностей. Американська психологічна школа (на основі тестування за Роршахом, ТАТ та стандартизованим інтерв'ю) демонструє розбіжності в характеристиці особливостей фахівців інших професійних площин та психологів. Науковці М. І. Белінська, Н. В. Бачманова і Н. А. Стафуріна зазначали, що основна здібність психолога – вирішувати задачі на спілкування.

Л. Г. Терлецька виділяє такі професійно значущі якості майбутнього психолога, як інтенсивне професійне тренування, діяльнісна аперцепція, зміна погляду, дзеркальне відображення, адекватна оцінка і самооцінка, побудова оптимальних стратегій поведінки у професійних контактах, гармонізація структури особистості, професійно-психологічна рефлексія і саморефлексія, діапазон репертуару професійних ролей і уявлень про образ практичного психолога, адекватність образу «Я» оптимальність психічного стану [14].

Натомість А. А. Деркач найбільш значущими професійно важливими якостями психолога вважає аналітико-конструктивний склад мислення і самостійність суджень, чуйність і проникливість, емоційно-вольову стабільність і терпеливість, стійкість до стресів і вміння адаптуватися до різних умов і чинників виконання обов'язків, емпатію і рефлексію, загальну психофізичну активність.

Н. Н. Обозов описав такі професійно важливі якості практичного психолога: комунікабельність, контактність, динамічність і гнучкість поведінки, емоційна стриманість і терпимість, високий рівень загальної культури поведінки, професійний такт, уміння тримати свою лінію поведінки, уміння аналізувати ситуацію ускладнень, глибоке знання основ конфліктології [6; 12; 15; 17].

А. Г. Фонарьов пропонує виділити професійну ідентичність, професійну зрілість та професійну продуктивність.

Таким чином ми підійшли до проблеми оптимізації професійно значимих рис особистості фахівця-практика в галузі дитячо-юнацьких психотерапевтичних та психокорекційних взаємодій

та створення критеріїв професійного відбору на початковій стадії навчального проекту.

Необхідність створення психодіагностичної системи відбору майбутніх психологів-психотерапевтів зумовлює **метустатті**: з'ясування шляхів підвищення ефективності відбору психологів для психокорекційної та психотерапевтичної роботи з немовлятами, дітьми, підлітками та молоддю з урахуванням усіх психологічних явищ, характерних для особистості. Необхідною умовою є формування чітких критеріїв оцінювання ефективності психолога-практика в галузі дитячо-юнацької психокорекції та психотерапії.

Викладення основного матеріалу. Професійним контекстом психолога-практика у роботі з дитячо-юнацькою категорією клієнтів постає питання: «Психокоректувати чи психотерапевтувати?» Що означає сприяти самоінтеграції особистості клієнтів, компенсації патогенних змістів, знаходження життєвих ресурсів та мотиваційного простору та ін., відповідно до вікових потреб, індивідуально-психологічного, соціально-психологічного розвитку (інтрапсихічного простору) та площини оточення (інтерперсонального простору). Також, залежно від віку клієнта чи пацієнта та стану площини його оточення, орієнтації його на формування успішних настанов та мотивації до самореалізації. Теж саме стосується площини освітнього проекту, лише з однією різницею – кандидати на освітній проект повинні знаходитись у межах психологічного здоров'я та з наявністю певних особистісних та професійних компетенцій.

Теоретичне підґрунтя професійної Я-концепції передбачає: здобуття психотерапевтичної освіти на високому кваліфікаційному та науковому рівні; забезпечується різноманіття методів психотерапії; освіта передбачає теорію, власний досвід, практичну діяльність під супервізією; набуття необхідних знань в подальших психотерапевтичних процесах та ін.

Відбір психологів відбувався у два етапи (були застосовані дві батареї тестів, які охоплювали):

1) дослідження соціального інтелекту і соціальної фасиліативності (тест Саллівана-Гілфорда);

2) оцінка деяких професійно значущих для роботи психолога якостей і прогнозу ефективності (16 PF. MMPI).

Зазначимо, що згідно з MMPI, чим більший синдром «емоційного вигорання», тим менше суб'єкт придатний до роботи психологом. Тобто перенасичення спілкуванням, що призводить до постійної втомлюваності, пригніченості, незадоволення собою та оточенням є достатньою основою для «заключення» про профнепридатність.

3) шкала альтруїзму, шкала консерватизму;

4) ігровий тест «доповідь про перспективи психологічної служби в школі»;

На основі отриманих результатів були сформульовані наступні висновки.

Дослідницька орієнтація психолога полягає у наявності таких якостей, як: готовність до контактів; емоційна холодність і раціональність у встановленні контактів та їх підтримки; стриманість; загальна інтелектуальність при вираженому інтересі до людини.

Практична орієнтація на наявність у кандидатів таких якостей: готовність до контактів; уміння підтримувати контакти; вміння зберігати емоційну рівновагу в процесі спілкування.; уміння емоційно притягувати до себе людей; інтелектуальність при великій чуттєвості, що полегшує орієнтацію в емоційній сфері клієнта; схильність до почуття провини або підвищеної відповідальності за свої дії; фрустрація чи усвідомлення своєї компетентності; індивідуалізм при прийнятті рішень.

Для відбору кандидатів застосовується первинне психотерапевтичне (психокорекційне) інтерв'ю, метою якого є:

1. Виявлення смислового взаємозв'язку між мотивами здобуття освіти та внутрішньопсихологічними конфліктами та патогенними змістами, що за ними приховуються;

2. Визначити, якими важливими ресурсами для психокорекційного та психотерапевтичного процесу володіє фахівець, що мотивований здобути фахові знання з дитячо-юнацької психокорекції та психотерапії. Відповідями на ці запитання є:

а) об'єктивна інформація;

б) суб'єктивна інформація;

в) ситуативна інформація [4; 7; 13; 14].

Стосунок під час первинного інтерв'ю є діалогом, тобто зустріччю між психологом, який навчає та кандидатом на освітній професійний післядипломний проект. Діалогічний принцип характеризується позицією поваги і відкритості навчаючого психолога в стосунку до майбутнього учасника освітнього проекту при одночасному самосприйнятті. Така позиція дає змогу формувати

та усвідомити цінність отримання нових професійних знань та підкріпити цінність мотивації та власних переживань самого претендента [12].

Такого роду діалог є одним із двох рівноцінно важливих діагностичних методів на первинному етапі навчального психотерапевтичного простору.

Освітній психотерапевтичний процес починається вже безпосередньо під час первинного інтерв'ю. Цю зустріч використовують для встановлення психотерапевтичних стосунків, збору інформації, однак у ній можуть відбутися важливі терапевтичні інтервенції, аби «принаймі трохи зрушити кандидата з мертвої точки». Зазначимо, що стосовно психотерапевтичного інтерв'ю Й. Екерт довів взаємозв'язок між переживанням пацієнтом першої бесіди та майбутнім успіхом терапії. Все це належить і до первинного інтерв'ю в навчальному просторі. Майбутній успіх динамічних особистісних новоутворень в процесі освітнього проекту значною мірою залежить від первинних переживань кандидата на первинному інтерв'ю. У цьому ж просторі формуються стійкі робочі стосунки, які дадуть змогу кандидатові звернутися у ході здобуття освіти до власних обтяжливих переживань та проблем. Важливо знати, що в процесі інтерв'ю формується довіра, а це означає впевненість кандидата в незмінній доброзичливості й відкритості навчаючого психотерапевта (психолога), що дасть можливість в освітньому просторі відкрито виражати власні емоції при сформованій базальній довірі [4; 6; 8; 20].

Знання про актуальні проблеми та життєву ситуацію кандидата дають змогу навчаючому терапевтові (психологові) отримати дані про ранній досвід, цінності, норми та мотив, що привів його на навчальний проект з цього напрямку. Наративна історія життєдіяльності кандидата є базою для розуміння його теперішніх мотивацій для опанування пропонованими знаннями [8].

Первинне інтерв'ю це не лише наука, а й, насамперед, мистецтво [4; 5; 6]. Це взаємодія стосунків навчаючий психолог – кандидат, в яких важливе безпосереднє психологічне розуміння та герменевтичний підхід. Так, необхідним є поєднання двох сфер: реєстрації об'єктивних даних та включення суб'єктивного переживання навчаючого психотерапевта (психолога). Це і дає якнайкраще уявлення про особистісну цілісність кандидата. Первинна діагностика також сприяє формуванню психотерапевтичних рамок в умовах навчального проекту та етики у взаємних стосунках навчаючого психотерапевта (психолога) та кандидата. В процесі цього у більшості кандидатів ще й підвищується мотивація до здобуття пропонованих знань.

Однак успіх цього етапу залежить від дотримання певних необхідних умов: навчаючий психолог (психотерапевт) має уміти створювати під час первинного інтерв'ю атмосферу довіри, в якій кандидат почував би себе досить невимушено для того, що неупереджено сприймати співрозмовника. Якщо цього вдається досягнути, то кандидатові, в свою чергу, варто підтримати ініціативу навчаючого психолога (психотерапевта), сприяючи цим успіху діалогу. Це створює атмосферу активного слухання.

Функціональне значення первинного інтерв'ю полягає у визначенні правил для майбутньої взаємодії в проекті. Навчаючому психотерапевтові (психологові) необхідно повідомити кандидата про існуючі в освітньому проекті рамки, ознайомити з програмою, вимогами тощо. Це означає створити умови для надійної, чіткої і прогнозованої атмосфери для кандидатів під час здобуття професійної освіти та інтерналізації методу з динамічним формуванням його професійної Я-концепції. Головна ціль освітніх рамок: забезпечити готовність кандидатів здобувати знання відповідно до поставлених завдань. Майбутні дитячі психологи та психотерапевти охочіше працюватимуть над досягненням поставленої мети, якщо відчуватимуть певні зобов'язання. Рамкові стосунки не тільки дають змогу якісно оволодіти методом, а й символічно прояснюють інші стосунки у власному житті.

У освітньому психокорекційному та психотерапевтичному просторі явно та не явно передбачається досягнення домовленості про певні стилі взаємодії, норми поведінки, правила. Такі взаємні зобов'язання визначатимуть форму і структуру майбутніх проектних стосунків.

Навчаючий психотерапевт (психолог) має:

- встановити стосунки з кандидатом;
- зібрати інформацію та біографічний анамнез (ми розробили стандартизовану анкету, що допомагає об'єктивізувати пропоновану кандидатом інформацію);
- психологічний стан:
 - а) діагностика очікувань кандидата,
 - б) ступінь психологічної зрілості;
 - в) здатність до стабільних стосунків (друзі, шлюб, звички, професія, робота);
 - г) поводження з життям (алкоголь, секс, шкідливі звички, небезпечні захоплення);
 - д) здатність брати на себе відповідальність;

- е) здатність до саморегуляції (за допомогою внутрішніх та зовнішніх ресурсів);
- є) здатність до самооб'єктивізації (самокритичність, здатність подивитися на себе зі сторони);
- ж) стресові ситуації чи хвороби в минулому: як з них виходив та завдяки чому подолав?
 - надання загальної інформації щодо проекту;
 - за потреби вселити віру, що кандидат має потенції для інтерналізації даного методу та подальшої професійної діяльності;
 - отримати від кандидата підтвердження бажання залучитися до освітнього психотерапевтичного процесу та простору (контракт);
 - опрацювати етичні аспекти [6; 8].

Після первинного інтерв'ю за потреби можна, а інколи й необхідно провести психотерапевтичне обстеження за розробленою нами в контексті цього дослідження психодіагностичною системою СЕДНОР+, яка дає змогу якнайдетальніше об'єктивізувати інформацію про кожного кандидата. Оскільки йдеться про підготовку фахівців у напрямі психодинамічної інтегративної дитячо-юнацької психотерапевтичної та психокорекційної допомоги нам необхідно надзвичайно делікатно підходити до відбору кандидатів, залучивши суб'єктивні і об'єктивні психотерапевтично-психологічні можливості.

Метою авторської психодіагностичної системи СЕДНОР+, як об'єктивуючого інструментарю професійного відбору, є психологічна діагностика профпридатності та отримання результатів про відповідні особистісні властивості кандидата на навчання у проекті з психодинамічної інтегративної дитячо-юнацької психотерапії, виявлення нахилів до відповідного роду діяльності, що своєю чергою, є важливим аспектом формування професійної Я-концепції психолога-практика та оптимізації його професійної діяльності в цілому. При цьому обов'язково враховуються такі аспекти, як особистісний розвиток людини, її соціальна інтеграція, вчинки та рішення, прийняті на підставі попереднього особистісного та професійного досвіду, а також мотивація. Важливим є також стиль інтерперсональної взаємодії, який поєднує в собі усі вище зазначені феномени. Крім того, запропонована нами комплексна психологічна діагностика може слугувати підґрунтям для розуміння власних дій та вчинків, а також слугує допомогою у більш глибокому самопізнанні, рефлексії, інтроспекції, що значно розширює поведінковий та адаптативний діапазон особистості [2; 6; 14; 15].

Висновки. Розроблена модель психодіагностичної системи відбору майбутніх психологів-психотерапевтів має на меті систематичний збір даних і підготовку інформації про особистість психолога-практика та психотерапевта (з подальшою перспективою обґрунтування, перевірки та оптимізації їх діяльності та її наслідків). Психологічні висновки базуються на комплексному процесі обробки психодіагностичної інформації та первинного інтерв'ю. Завдяки цьому можна отримати важливі психологічні характеристики особистості практикуючого фахівця, які інтегруються в особистісну характеристику, діагноз та прогноз. У поєднанні з результатами традиційної психотерапевтичної співбесіди отримуємо більш об'єктивну картину наявних особистісних і професійних дефіцитів чи потенцій, які є спроможними у контексті розвитку професійної «Я-концепції» психологів-практиків в галузі дитячо-юнацької психотерапії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Бондаренко І.І.* Психологічні умови ефективної професійної адаптації психологів-початківців. Автореф. дис. канд. психол. наук: 19.00.01 / Ін-т психології ім. Г.С.Костюка АПН України. – К., 2004. – 19 с.
2. *Бурлачук Л. Ф.* Психотерапия / Л. Ф.Бурлачук, О. С.Кочарян, М. Э. Жидка // Учебник для вузов; изд 2-е., – СПб: Питер, 2007. – 408 с.
3. *Глэддинг С.* Психологическое консультирование. 4-е изд. — СПб.: Питер, 2002. – 736 с.
4. *Голдстейн В.* Первинне інтерв'ю і початкові угоди // Журнал практичної психології та психоаналізу, № 2, 2000. – С. 34–45.
5. *Католик Г.В.* Психотерапія в контексті світоглядної, мистецької, та наукової ідентифікації / Г.В. Католик // Проблеми емпіричних досліджень у психології. – К.: Гнозис. – 2010. – С. 127–141.
6. *Католик Г.В.* Психологія формування професійної Я-концепції практичного психолога. Монографія докт. дисертації / Г.В. Католик. – Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2013. – 405 с.
7. *Максименко С.Д.* До проблеми розробки освітньо-кваліфікаційної характеристики сучасного психолога / С.Д. Максименко // Практична психологія та соціальна робота. – 1999. – № 1. – С. 2–6.

8. *Мироненко О.* Первинне інтерв'ю в психотерапії: від контакту до діалогу/ О. Максименко. – Львів, 2011. – 50 с.
9. *Пісоцький О. П.* Когнітивний стиль як чинник розвитку інтелектуального потенціалу майбутнього практичного психолога. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07. – Педагогічна та вікова психологія / О. П. Пісоцький.– Національний педагогічний університет ім. М.П.Драгоманова. – К.,2008. – 60 с.
10. *Попова Л. В.* Идентификация как механизм общения и развития личности: Методические рекомендации / Л. В. Попова, Г.В. Дьяконов. – М.: МГПИ им. В.И.Ленина, 1988. – 231 с.
11. *Сосланд А. И.* Психотерапия в сети противоречий/ А.И. Сосланд // Психология. Журнал Высшей школы экономики. – 2006. – Т.3. – №1. – С. 21–28.
12. *Степанов С. Н., Семенов И. Н.* Психология рефлексии: проблемы и исследования / С. Н. Степанов, И.Н. Семенов. – 1985. – №3. – С. 31–40.
13. Теоретичні та практичні аспекти дитячої та юнацької психотерапії. – Матеріали регіональної науково-практичної конференції. – Львів, 2005. – 103 с.
14. *Терлецька Л. Г.* Основи психодіагностики: Навчальний посібник/ Л. Г. Терлецька. – К.: Главник, 2006. – 144 с.
15. *Фурман А. В.* Психодіагностика особистісної адаптованості/ А. В. Фурман. – Тернопіль: Економічна думка, 2000. – 197 с.
16. *Хеллінгер Б.* Порядки любові: Дозвіл сімейно-системних конфліктів і суперечностей/ Б. Хеллінгер. – М.: Изд-во Института Психотерапии.
17. *Холявчук П.* К проблеме эффективности в психотерапии / П. Холявчук // Психология. збірник наукових праць. Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова. – К., 2004. – Вип. 22. – С. 123–143.
18. <http://appspsychology.org.ua/data/jrn/v10/i15/6.pdf>– Белінська М. І. Роль активності і креативності у розвитку комунікативної компетентності психолога.
19. <http://www.usp.lviv.ua>– Фільц О.О.Основні принципи психотерапії.
20. psychoanalysis-orlov.ru/start-th.htm Effective Helping: Interviewing and Counseling Techniques (p. 25) by Barbara F. Okun.

Г. В. Католик

ПСИХОТЕРАПЕВТИЧЕСКАЯ ДИАГНОСТИКА В СТРУКТУРЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ПРОЕКТОВ

Резюме. В статье рассматривается структура первичного психотерапевтического интервью, которое в свою очередь создает почву для диагностики личностных и профессиональных зон Я-концепции личности психолога, который учится в образовательном проекте. В рамках профотбора кандидатов на образовательный проект по психодинамической интегративной детско-юношеской психотерапии рассматривается содержательная составляющая авторской психодиагностической системы.

Ключевые слова: Я-концепция, психодиагностична система, первичное интервью, психодинамическая интегративная детско-юношеская психотерапия

Н. Katolyk

PSYCHOTHERAPEUTIC DIAGNOSTICS IN THE STRUCTURE OF EDUCATIONAL PROJECTS

Summary. An article examines the structure of initial psychotherapy interview, which in turn forms the basis for the diagnosis of personal and professional areas of self-concept of a practical psychologist who is trained in the educational project. As a part of the professional selection of candidates for the educational project of the integrative psychodynamic psychotherapy of children and youth is seen substantial part of the author's psycho diagnostic system.

Keywords: self-concept; psychodiagnostics system; primary interview; psychodynamic integrative child-youth psychotherapy.